

İslam Hukuk Sisteminde Sulh Tahkim ve Arabuluculuk

Abdullah Demir¹

Özet

Makale İslam ve Osmanlı hukukunda sulh, tahkim ve arabuluculuk kurumları ele alınmaktadır. Bunlar hukukta alternatif uyuşmazlık çözüm yolları olarak isimlendirilmektedir. Sulh tarafların anlaşarak aralarındaki uyuşmazlığı sona erdirdikleri bir sözleşmedir. Tahkim ise tarafların aralarındaki uyuşmazlığı seçtikleri bir hakem aracılığı ile çözmeleridir. Arabuluculukta da tarafsız bir kimsenin uyuşmazlığı sona erdirmesi söz konusudur. Mahkemelerin uyuşmazlıkları çözmekte zorlandığı durumlarda bu yöntemler başarı ile uygulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, Osmanlı hukuku, sulh, tahkim, arabuluculuk

Settlement Arbitration and Mediation in the Islamic Legal System

Summary

The article deals with the institutions of settlement, arbitration and mediation in Islamic and Ottoman law. These are called alternative dispute resolution methods in law. Settlement is a contract in which the parties agree to end the dispute between them. Arbitration is the resolution of the dispute between the parties through an arbitrator of their choice. In mediation, an impartial person ends the dispute. These methods are successfully applied in cases where the courts have difficulty in resolving disputes.

Keywords: Islamic law, Ottoman law, settlement, arbitration, mediation

Giriş

Bu makalede İslam hukukunda yer alan sulh, tahkim ve arabuluculuk kurumları üzerinde duracağız. Uyuşmazlığın çözüm yollarından olan bu kurumların bazı benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Bu kurumlar İslamiyet öncesi Arap toplumunda ve diğer kadim medeniyetlerde

¹ Nile University of Nigeria, abdullahdemir2755@gmail.com

bilinmekteydi. İslam hukuku sözkonusu kurumları daha sistematik hale getirmiş ve geliştirmiştir. Osmanlı döneminde ise sulh, tahkim ve arabuluculuğun uygulamadaki durumunu ayrıntılı olarak görmekteyiz.

Sulh

Sulh; husumetin kaldırılması, savaş hâlinin sona erdirilmesi, barış manalarına gelmektedir.² Barış, barışma, anlaşma, uyuşma, rahat, huzur, sükûn gibi manalara gelir.³ Sulh; tarafların anlaşarak, aralarındaki nizayı kaldırdıkları ve ihtilafı sona erdirdikleri bir sözleşmedir⁴. Sulh, görülmekte olan bir davanın taraflarının karşılıklı anlaşma ile dava konusu uyuşmazlığa son vermeleridir. Genellikle davacı talep sonucunun bir kısmından feragat etmekte, davalı da davacının talep sonucun kalan kısmını kabul etmekte, böylece kısmî feragat ve kısmî kabul ile sulh anlaşması (sözleşmesi) meydana gelmektedir.⁵

Sulh, çok eski devletlerde de uygulanan bir yargılama metodu idi. Mısırlılar, Firavunlar zamanında uzlaştırıcı bir vezirin huzurunda sulh olabiliyorlardı. Keza eski Mısırlı hâkimler, taraflar arasında uzlaştırıcı bir hakem görevi görebiliyorlardı. Babilli hâkimler de taraflar arasında sulhu gerçekleştirmek için çalışıyorlardı. Babil kaynaklarından anlaşıldığına göre, sulh gayet yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Asurlar da sulhu yemin ile gerçekleştiriyorlar ve hakemlerce yapılan yargılamalarda uyguluyorlardı. Eski Yunanlılarda da hakem mahkemeleri, sulhü anlaşmazlıkları çözmeye yaygın şekilde kullanıyorlardı. Bu hakem mahkemeleri çeşitli devir ve cumhuriyetlerde bazen özel, bazen de resmî yargı organı olarak faaliyet gösteriyorlardı⁶.

Benzer şekilde, İslam öncesi Arap yarım adasında da anlaşmazlıklar büyük oranda sulh ile çözümlenmekteydi. Yerleşmiş bir hukuk yapısının olmamasından doğan boşluk, tarafların güvendikleri bir hakemin önünde sulh yapılarak dolduruluyordu.

² Ali Osman Çakmak, “İslam Hukukunda İstisna Akdi”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 131 vd.

³ Hilmi Ergüney, Türk Hukukunda Lügat ve İstilahlar, İstanbul 1973, s. 408; Elmalılı M. Hamdi Yazır, Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu, İstanbul 1997, c. 4, s. 516; Molla Hüsrev, Dürerü'l-Hükkam, İstanbul 1258, s. 853; Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mevsili el-Hanefi, El-İhtiyar, İstanbul (b.t.y), s. 352.

⁴ Yasin Mehmet Yahya, Akd-üs Sulh, (Dar-ül Fikr-il Arabî), Kahire, 1978, s. 56.

⁵ Baki Kuru -Ramazan Arslan - Ejder Yılmaz, Medeni Usul Hukuku, Ankara 1989, s. 385.

⁶ Ergun Önen, Medeni Yargılama Hukukunda Sulh, Ankara Ü. Hukuk F. Yayınları, Ankara, 1972, s. 7-8.

İslam Hukuk Sisteminde Sulh Tahkim ve Arabuluculuk

Sulh sözleşmesi, her iki tarafın da borç altına girdiği karşılıklı sözleşmelerdendir. Sulh sözleşmesi; lazım yani bağlayıcı akitlerdendir, taraflar istedikleri zaman sulh sözleşmesini sona erdiremezler. Sulh sözleşmesi, her iki tarafın da borç altına girdiği karşılıklı sözleşmelerdendir. Ayrıca sulh sözleşmesi; rızai, ivazlı ve bağımsız bir sözleşmedir.⁷

İslam hukukunda da sulh tarafların aralarında anlaşarak dava konusu anlaşmazlığı sona verdikleri bir sözleşme olarak tanımlanmaktadır.⁸ Sulh, tarafların icap ve kabul beyanlarıyla kurulan bir sözleşme ile gerçekleştirilmektedir. Buna göre icap ve kabul, sulhun rükünleri olmaktadır. Dolayısıyla icap ve kabul olmadan sulh gerçekleşmiş olmaz.⁹

Sulh sözleşmesi kurulduktan sonra taraflar sözleşmeden dönemeyecekleri gibi tarafların mirasçıları da sözleşmeyi feshedemezler.

“Zeyd Amr’dan zimmetinde karzdan şu kadar akçe hakkım vardır deyu dava ettikde Amr Zeyd ile an inkar dava-yı mezbureden şu kadar muayyen koyun üzerine sulh ve def’-i bedel ettikten sonra Amr fevt olsa vereseşi sulh-ü mezburu feshe kâdir olurlar mu? El-Cevab: Olmazlar.”¹⁰

İslam hukukunda davaların sulh yoluyla sona erdirilmesi teşvik ve tavsiye edilen bir usuldür. Taraflar arasındaki uyuşmazlıkların sulh yoluyla sona erdirilmesi, yargılama hukukundaki hızlılık ve ucuzluk ilkesine daha uygundur.

Şer’iye sicillerinde sulh yoluyla sona erdirilen davaların sayısı oldukça fazladır.

“Dâ’i-i devletlerine hitâben tuğralı emr-i a’li mücebince ta’yîn buyurulan kapû kethüdâsı Ali Beşe kulları mübâşeretiyile Üsküdar’a muzâfe Karamürsel kasabasında sâkine ve zâtı vech-i şer’i üzere mu’arrefe olan Hadice sâbıkân damadı Abdurrahman muvâcehesinde mezbûr Abdurrahman’ın yedinde mazmûnları müsbet iki kıt’a mübâye’a cihetleri mücebince ma’lûmu’l-hudûd nısf-ı menzil ve kasaba haricinde bir kıt’a harâb bağ da’vasında muslihûn tavassutlarıyla on altı gurûş bedel-i makbûza sulh olub zikr olunan nısf-ı menzile ve bağa ve kıymetlerine müte’allık amme-i

⁷ Abdullah Demir, Mufassal Türk Hukuk Tarihi, Astana Yayınları, Ankara 2018, s. 427.

⁸ Yasin Mehmet Yahya, Akd-üs Sulh, (Dar-ül Fikr-il Arabî), Kahire, 1978, s. 56; MAA, m. 1531.

⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuku İslamiyye ve İstılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu, İstanbul 1985, c. 8, s. 7.

¹⁰ Feyzullah Efendi, Fetâva-yı Feyziyye, İstanbul 1266, s. 397.

da‘vadan mezbûr Abdurrahman’ın zimmetini ibrâ ve iskât eylediği Üsküdar’da ba‘de’t-tescil mübâşir-i merkûm iltimâsıyla huzûr-ı alîlerine i‘lâm olundu.Fi 16 Rebiü’l-ahır sene 1154.”¹¹

Tahkim

Tahkim, davalı iki kişinin dava konusu meseleyi halletmesi için kendi rızalarıyla başka birini hakem tayin ettikleri bir sözleşmedir.¹² Tahkim, tarafların aralarındaki anlaşmazlığı seçtikleri hakemlerin karara bağlamasına razı oldukları ihtiyarî bir yargılama usulüdür. Özel hukuka ilişkin (hukuk-ı âdemî) anlaşmazlıklarda tarafların hakeme başvurusu İslam hukukunda icma ile sabittir.¹³

Tahkim, dar olan kapsamı, sadece tarafları bağlaması ve ihtiyarî olması yönüyle, ikinci derece bir yargılama usulüdür. Hakem, kadının taşıdığı özelliklerine sahip olmalıdır.¹⁴

Zimmîler kendi aralarındaki meseleler için yine zimmî olan birisini hakem tayin edebilirler. Ancak Müslümanlar aralarındaki meseleleri halletmek için zimmî birisini hakem tayin edemezler.¹⁵

İslam hukukçularının çoğunluğuna göre tahkim sulh sözleşmesinin bir türüdür ve dolayısıyla sulhun caiz olduğu konularda tahkime gidilebilir.¹⁶ Buna göre özel hukuka ilişkin konularda (hukuk-ı âdemî) tahkime gidilebilirken, kamu hukuku (hukukullah) meselelerinde tahkim caiz görülmemiştir. Buna göre had, kısas ve akileye diyet konularında hakem tayin edilememektedir.¹⁷

¹¹Ayhan Uçar, Üsküdar Mahkemesi’ne Ait 403 Numaralı Üsküdar Şer’iye Sicili, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004, v. 2b.

¹² Mustafa Yıldırım, Tahkim, İzmir, b.t.y., s. 19; “Tahkim, hasmeynin husumet ve davalarını fasl için rızaları ile ahar kimseyi hâkim ittihaz etmelerinden ibarettir” MAA, m. 1790; “Tahkim iki hasmın bir kimseyi hakem nasb edib hükmüne râzı olmalarıyla...” Tahtavî, c. 6, s. 165; “Birbirleriyle anlaşamayan iki kişinin veya iki gurubun birini belirli bir konuda hüküm vermek üzere tayin etmeleridir” İbn Abidin, c. 12, s. 334.

¹³ MAA, m. 1841-1851; Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Akdâm, İstanbul 1330, c.4, s. 695; Merginani, Burhaneddin Ebu’l-Hasan Ali b. Ebu Bekir b. Abdulcelil er-Reşdani, Hidaye, Lübnan 1416/1995, c. 1-2, s. 108; Bilmen, Hukuk-ı İslamiye, c. 8, s. 250.

¹⁴ Tahtavî Ahmed b. Muhammed: Tahtavi Tercümesi, İstanbul 1287, c. 6, s. 165.

¹⁵ İbn Abidin, Reddü’l-Muhtar Ale’d-Dürri’l-Muhtar, çev. Mehmet Savaş, İstanbul 1985, c. 12, s. 335.

¹⁶ Yıldırım, s. 59; Tahtavî, c. 6, s. 167; İbn Abidin, c. 12, s. 332.

¹⁷ İbn Abidin, c. 12, s. 337; MAA, m. 1841-1851.

İslam Hukuk Sisteminde Sulh Tahkim ve Arabuluculuk

Hakemlerce verilen karar hukuka uygun olduğu takdirde tarafları bağlayıcı bir hükümdür. Taraflar bu karara uymamazlık edemez. Ancak hakemlerin üçüncü kişiler hakkında karar verme yetkileri olmadığından, verdikleri hüküm taraflar dışındaki kişileri etkilemez.¹⁸

Tahkimin özel hukuk konularında geçerli olduğu görüşüne karşılık, mahzurları sebebiyle caiz olmadığını iddia eden diğer bir görüş de bulunmaktadır. Buna göre tahkim, insanların mahkemeye başvurmasına engel olacağı ve hukukun hakemler tarafından çığneneceği gerekçesiyle caiz görülmemektedir.¹⁹Bu görüş Ebussuud Efendi'nin Maruzat'taki bir fetvasında da yer almakta ve kaynak olarak Sadrüşşeria'ya dayandırılmaktadır.

“Mesele: İki kimesneler bir hususda bir kimesneyi tahkim idüb davaların fasl etdürseler, hükmi nâfiz olur mu? El-Cevab: Olmaz. Tahkim memnudur.” Ma'ruzat'ta aynı fetvanın devamında Sadrüşşeria'nın (v. 747/1346) tahkimin caiz olmadığı ile ilgili sözleri nakledilmektedir: “Tahkime fetva verilmez. Zira insanlar, bundan cesaret alarak hakemi tercih ederler; kâdîya müracaat edenler azalır. Böylece şeriat hâkimlerinin haysiyeti ve şer'î hükümlerin de güzelliği tam anlaşılmaz.” Sadrüşşeria.²⁰

İmparatorluğun her alanda olduğu hukuk alanında da kontrolü elinde bulundurma anlayışı, tahkimin tercih edilmemesine yol açmış olmalıdır. İncelemiş olduğumuz şer'îye sicillerinde tahkime başvurulduğunu gösteren bir belgeye rastlanmaması, tahkimle ilgili yasağa uyulduğunu göstermektedir.

Tahkim sözleşmesi taraflardan birisinin talebi ile sona erdirilerek hakemin hakemliği düşürülebilir. Yani tahkim sözleşmesi tek taraflı olarak feshedilebilmektedir. Ancak tek taraflı fesih hakkı hakemin karar vermesinden önce kullanılmış olmalıdır.²¹

¹⁸ Bilmen, c. 8, s. 230-231.

¹⁹ İbn Abidin, c. 12, s. 340-341.

²⁰ Ebussuud, Ma'ruzat S.K. Lala İsmail, n. 106, v. 109b; Horster, P., Anwendungdes İslamischen Reschts im 16. Jahrhundert, Stuttgart 1935, s. 46; Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, c. 4, s. 50.

²¹ İbn Abidin, c. 12, s. 338-339; Vehbe Zuhaylî, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, İstanbul 1990, c. 8, s. 475.

Arabuluculuk

Arabuluculuk İslam hukukunda yer alan uyuşmazlık çözüm yollarından birisi olarak kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de anlaşmazlıkların arabuluculukla çözülmesini teşvik eden ayetler yer almaktadır. Aşağıdaki ayetlerde eşler arasındaki uyuşmazlıkların arabulucular vasıtası ile çözülmesi öngörülmektedir:

“Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden (yatağını terk etmesinden, nafakasında ihmal göstermesinden), yahut herhangi bir suretle kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse anlaşma yoluyla aralarını düzeltmekte ikisine de vebal yoktur. An-laşma daha hayırlıdır.”²²

“Eğer karı ile kocanın aralarının açılmasından endişeye düşerseniz, o vakit kendilerine erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”²³

Aşağıdaki ayette ise topluluklar arasında çıkan uyuşmazlıkların arabulucular vasıtası ile çözülmesi anlatılmaktadır.

“Eğer müminlerden iki zümre birbiriyle savaşılırsa aralarını bulup barıştırın.”²⁴

Arabuluculukla ilgili Hz. Peygamber (as) da tavsiyeleri ve çok sayıda uygulamaları vardır.²⁵

Hz. Peygamber, ihtilafa düşen tarafları barıştırmıştır. Meselâ, Kuba halkının birbirlerine taşlarla hücum ettiklerini duyunca, “Onları bize getirin, barıştıralım, aralarında sulh *arabuluculuk* yapalım” buyurmuştur.²⁶

Hz. Peygamber, Ka'b b. Malik ile borçlusu İbn Ebî Hadred arasındaki ihtilafı, alacaklının alacağıнын yarısından vazgeçmesi, borçlunun da kalan yarıyı ödemesi şeklinde arabuluculuk ile sonuçlandırmıştır.²⁷

²² 4 Nisa 128.

²³ 4 Nisa 35.

²⁴ 49 Hucurat 9.

²⁵ Yusuf Şen, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2012/2, c. 11, sayı: 22, ss. 105-135.

²⁶ Buhârî, es-Sahîh, Sulh 1.

²⁷ Buhârî, es-Sahîh, Sulh 10, 14; İbn el-Kayyim, İ'lâmü'l-muvakkîîn, c. 1, s.107.

İslam Hukuk Sisteminde Sulh Tahkim ve Arabuluculuk

Evs kabilesinden İbn Übey, Hazrecli İbn Revâha ve taraftarlarının birbirleriyle silahsız olarak sopalarla dövüşmeleri üzerine, Hz. Peygamber aralarına girerek onları barıştırmıştır. Ayrıca Ensar'dan İmran, karısını akrabalarına ziyarete göndermemesi olayında kadın tarafı ile erkeğin amcaoğulları arasında çıkan kavgada Resûlullah arabulucu göndermiş ve tarafları barıştırmıştır.²⁸

Hz. Peygamber Hacerül-Esved'in Kâbe'ye yerleştirilmesi sırasında çıkan anlaşmazlıkta da arabuluculuk yapmıştır. Kâbe'nin onarımından sonra sıra Hacerü'l-Esved'in yerleştirilmesine gelmişti. Kabile halinde yaşayan o günkü toplumun ileri gelenleri bu şerefe nail olmak istemişler ve bu sebeple aralarında anlaşmazlık çıkmıştı. Hz. Peygamberden bu anlaşmazlığı çözmesini istemişler, bunun üzerine Hz. Peygamber hırkasını çıkarıp yere sermiş, Hacerü'l-Esved taşının hırkanın üzerine konulmasını istemiş ve her kabile lideri hırkadan tutarak Hacerü'l-Esved'i Kâbe'deki yerine yerleştirmişlerdi.²⁹ Böylece taraflar arasındaki anlaşmazlık sona ermişti.

Cabir b. Abdullah'ın müracaatı üzerine, babasından alacağı olan kişilerle onun arasında Hz. Peygamber'in arabuluculuk yapıp helâlleşmelerini sağlaması da arabuluculuğun önemini gösteren diğer bir delildir.

Raşid Halifeler döneminde arabuluculuk, uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Örnek olarak Hz. Ömer, Kufe kadısı Ebu Musa el-Eş'ari'ye yazdığı yargı ile ilgili talimatname de arabuluculuk tavsiye edilmektedir: "Hasımları arabuluculuk yapmaya yönlendirin. Çünkü davaların mahkeme kararı ile hükme bağlanması onlar arasında düşmanlık doğurur." "İnsanlar arasında helalı haram, haramı helal etmemek şartıyla sulh, arabuluculuk caizdir." Benzer şekilde Hz. Osman ve Hz. Ali de uyuşmazlıkları arabuluculuk yoluyla halletmeyi tercih ediyorlardı.³⁰

Osmanlı Devleti zamanında da anlaşmazlıkların çözümünde arabuluculuk yoluna başvuruluyordu. Osmanlı mahkeme belgelerinde arabuluculara muslihun adı verilmekte ve arabuluculuğa ise ıslah denilmekteydi. Yargılama devam ederken veya yargılama öncesinde arabulucular devreye girmekte ve uyuşmazlığı çözmeye çalışmaktaydı. Aşağıdaki belgede arabulucuların bir miras anlaşmazlığını çözmesi, daha sonra taraflardan birisinin anlaşmayı bozarak mahkemeye başvurması ve mahkemede sulh yoluyla uyuşmazlığın çözülmesi yer almaktadır:

²⁸ Şen, s.119.

²⁹ Şen, s. 120.

³⁰ Şen, s. 121.

"Eğriboz beğine ve kâdîsına ve Livâdiye kâdîsına hüküm ki; Livâdiye sâkinlerinden Âişe nâm hâtûn Südde-i sa'adetüme arz-ı hâl idüp mezbûreye babası İbrâhîm, karıdası Hüseyin ve zevci Mehmed nâm kimesnelerden irsle intikâl iden hisse-i şâyi'asın diğ̈er karındaşı Hasan nâm kimesne ahz u kabz eylemekle aralarına muslihûn tavassut idüp mezbûre Âişe'ye bir kıt'a bağçe ve iki çiftlik ve dört dönüm bağ ve seksen bin nakd akçe virmek üzre beynleri ıslâh olunmuşken karındaşı mezbûr Hasan rücu' itmekle tekrâr ahvâlleri şer'le görilüp sulh olunup kat'-ı nizâ' olundukdan sonra ..."³¹

Osmanlı döneminde sulh ve ibra içerisinde de arabuluculuk yoluna başvurulmaktaydı. Bu durumlarda arabuluculuk sulh veya ibranın bir bölümünü oluşturmaktaydı. Bununla ilgili olarak da çok sayıda şer'îye sicili bulunmaktadır.

"Üsküdar haricinde İbrahim Ağa Tekyesi dimekle arif karye sakinlerinden Ali b. Yunus b. Abdullah tarafından vekil oldığı Mehmed b. Ahmed b. Ali nam kimesneler şehadetleriyle sâbit olan Ömer b. Hüseyin hasmı Mustafa b. Mahmud müvacehesinde Üsküdar haricinde merhûm Sultan Selim Han Vakfi toprağında vaki' malumü'l-hudud sekiz dönüm harab bağ da'vasından muslihun tevassutuyla iki gurus bedel-i makbuza sulh ve bağ-ı mezkûra müteallika amme-i da'aviden mezbûr Mustafa'nın zımmetini ibra ve iskât eylediği Üsküdar'da ba'de't-tescil bi'l-iltimas huzur-ı âlîlerine i'lâm olundu ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. fi 18 Zi'l-hicce sene 1154."³²

Sonuç

Tarafların anlaşarak aralarındaki uyuşmazlığı çözme yollarından birisi olan sulh, İslam hukukunda kullanılan bir yoldur. İslam hukukunun Osmanlı uygulamasında genellikle kısmi feragat ve kısmi kabul ile sulh anlaşması yapılmaktadır. Tahkim'de ise iki kişinin aralarındaki uyuşmazlığı

³¹ 88 Nolu Mühimme Defteri Transkripsiyon, 192 nolu hüküm, Fatma Kaytaç, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 106.

³² Ayhan Uçar, Üsküdar Mahkemesi'ne Ait 403 Numaralı Üsküdar Şer'îye Sicili, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004, v. 36b.

İslam Hukuk Sisteminde Sulh Tahkim ve Arabuluculuk

halletmesi için başka birini hakem tayin etmeleri ile gerçekleştirilmektedir. Tahkim bir ihtiyari yargılama usulü olup özel hukuka ilişkin anlaşmazlıklarda uygulanmaktadır. Arabuluculuk da İslam hukukunda yer alan bir uyuşmazlık çözüm yoludur. Kuran ve hadis kaynaklarında arabuluculukla ilgili deliller yer aldığı gibi uygulamada da arabuluculuğun yapıldığını görmekteyiz.

Kaynaklar

Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mevsili el-Hanefi, El-İhtiyar, İstanbul (b.t.y).

Akgündüz, Ahmed, Osmanlı Kanunnameleri, İstanbul, c. 4.

Bilmen, Ömer Nasuhi Hukuku İslamiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu, İstanbul 1985, c. 8.

Çakmak, Ali Osman “İslam Hukukunda İstisna Akdi”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

Demir, Abdullah Mufassal Türk Hukuk Tarihi, Astana Yayınları, Ankara 2018.

Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Akdâm, İstanbul 1330, c.4.

Ebussuud, Ma'ruzat S.K. Lala İsmail, n. 106, v. 109b.

Elmalılı M. Hamdi Yazır, Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu, İstanbul 1997, c. 4.

Ergüney, Hilmi, Türk Hukukunda Lügat ve İstilahlar, İstanbul 1973.

Feyzullah Efendi, Fetâva-yı Feyziyye, İstanbul 1266.

Horster, P., Anwendungdes İslamischen Reschts im 16. Jahrhundert, Stuttgart 1935.

İbn Abidin, Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar, çev. Mehmet Savaş, İstanbul 1985, c. 12.

İbn el-Kayyim, İ'lâmü'l-muvakkîn, c. 1.

Kaymaz, Fatma Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.

Kuru, Baki – Arslan, Ramazan – Yılmaz, Ejder, Medeni Usul Hukuku, Ankara 1989.

Mecelle-i Ahkam-ı Aliyye.

Merginani, Burhaneddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu Bekir b. Abdulcelil er-Reşdani, Hidaye, Lübnan 1416/1995, c. 1-2.

Molla Hüsrev, Dürerü'l-Hükkam, İstanbul 1258.

Önen, Ergun Medeni Yargılama Hukukunda Sulh, Ankara Ü. Hukuk F. Yayınları, Ankara, 1972.

Şen, Yusuf Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2012/2, c. 11, sayı: 22, ss. 105-135.

Tahtavî Ahmed b. Muhammed: Tahtavi Tercümesi, İstanbul 1287, c. 6.

Uçar, Ayhan Üsküdar Mahkemesi'ne Ait 403 Numaralı Üsküdar Şer'iyeye Sicili, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004.

Yasin Mehmet Yahya, Akd-üs Sulh, (Dar-ül Fikr-il Arabî), Kahire, 1978.

Yıldırım, Mustafa Tahkim, İzmir, b.t.y.

Zuhaylî, Vehbe İslam Fıkhi Ansiklopedisi, İstanbul 1990, c. 8.